

Title	În clandestinitate: minorități religioase nerecunoscute de lege în arhivele Securității
Authors	Șincan, Anca
Publication date	2019
Original Citation	Șincan, A. (2019) 'În clandestinitate: minorități religioase nerecunoscute de lege în arhivele Securității', [In Clandestinity: illegal religious minorities in the archives of the Securitate], Institutului de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai", 22, pp. 218-31.
Type of publication	Article (peer-reviewed)
Link to publisher's version	http://www.icsumures.ro/anuar/Anuar-XXII-2019-pentru-site-ICSU.pdf
Rights	© 2019
Download date	2023-05-07 19:38:09
Item downloaded from	http://hdl.handle.net/10468/9821

Dr. Anca Șincan

În clandestinitate: minorități religioase nerecunoscute de lege în arhivele Securității

In Clandestinity: illegal religious minorities in the archives of the Securitate¹

Abstract: The present article discusses the terminology that the repressive state imposes on underground religious communities and the limits these terms impose on the current theoretical language researcher and communities develop for describing the religious life during the communist regime. Based on archival work with CNSAS files and on oral interviews in Greek Catholic and Old Calendarist Orthodox communities the article hypothesizes that three decades after the fall of communism we (researchers and communities alike) are still indebted to the vocabulary used by the Secret Police in the surveillance activity against the religious communities of the underground.

Keywords: underground, clandestinity, Greek Catholic, Old Calendarist Orthodox Church, Securitate, communist Romania

Investigația de față pornește de la anumite limite ale vocabularului teoretic cu care operăm în discuția despre clandestinitatea religioasă în regimurile totalitare. Studiul comunităților minoritare religioase în arhivele poliției secrete pare să impună în cercetarea fenomenului limba de lemn cu care aceste grupuri religioase au fost caracterizate în dosarele ce le erau consacrate de către Siguranță și Securitate. Cu alte cuvinte, avem tendința de a folosi în cercetare terminologia pe care statul represiv o impune asupra grupurilor. Mai mult, această terminologie a fost însușită în unele cazuri de chiar comunitatea religioasă urmărită și reprimată de către poliția secretă.

Termenul „underground” în teoria studiilor religioase are nenumărate conotații ajutat fiind de multiplele sensuri pe care cuvântul le poate însuși, de la subteran, la ilegal, secret, ascuns,

¹ Cercetarea pentru acest articol a fost finanțată de European Research Council în cadrul proiectului *Creative Agency and Religious Minorities: Hidden Galleries in the Secret Police Archives in Central and Eastern Europe* (Hidden Galleries, ERC proiect n. 677355)

clandestin. În română cuvântul „underground” nu are o traducere fidelă care să îi cuprindă semnificațiile într-un singur cuvânt, sensurile lui fiind traduse cu diferite cuvinte, „underground” însemnând subteran în traducere directă. Cuvintele folosite pentru a descrie grupurile religioase ilegale din perioada interbelică și comunistă sunt: ilegal, clandestin, secret, ascuns, catacombă.

Prezentul articol este realizat folosind exemple ale unor comunități minoritare religioase de etnie română. Caracteristicile despre care vorbesc sunt probabil sensibil diferite în comunitățile dublu minoritare. Cercetarea mea s-a făcut în comunitățile greco-catolice și comunitățile Bisericii Ortodoxe Române de Stil Vechi.

În definirea termenului de clandestinitate religioasă în studiul religiei experții se uită la mai multe aspecte. Primul ar fi cel de liminalitate, sau marginalitate². Clandestinitatea religioasă este întâlnită la grupuri minoritare care supraviețuiesc în ilegalitate până la rezolvarea statutului lor legal. Un alt aspect pe care îl întâlnim des în definirea clandestinității religioase este cel al pericolului. Practicarea în ilegalitate a religiei este nesigură pentru membrii respectivei comunități. Întorcând însă exemplul autoritatea care impune ilegalitatea practicării unei confesiuni o justifică adesea prin pericolul pe care aceasta îl poate avea asupra societății dar și asupra comunității religioase clandestine în sine³.

Conceptul de minoritate este un trop important în discuția despre clandestinitatea religioasă în perioada regimului comunist cu variatele sale aspecte: simpla minoritate, dubla minoritate (etnică și religioasă sau gen⁴ și religie) și tripla minoritate în care se suprapun etnia, religia și

² Vezi de exemplu Emily B. Baran, *Dissent on the margins, How Soviet Jehovah's Witnesses Defied Communism and lived to preach about it*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

³ Vezi Laura Engelstein, *Castration and the Heavenly Kingdom: A Russian Folktale*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1999.

⁴ Miriam Dobson, *The Social Scientist Meets the “Believer”: Discussions of God, the Afterlife and Communism in the Mid-1960s*, în *Slavic Review*, vol. 74, no. 1, 2015, pp. 79-103.

genul5. Grupurile religioase clandestine care aparțin etnic majorității populației se comportă distinct față de cele care provin din grupuri minoritare etnice. Într-o încercare sociologică poliția secretă face pe baza diferenței de gen o categorizare a modului de comportament al bărbaților și femeilor în comunități religioase clandestine având de confirmat sau infirmat preconcepția sovietică că religia, în special cultele ilegale, numără între membri o majoritate de femei de vârstă a treia6.

Într-un studiu etnografic în două comunități greco-catolice care au practicat religia în ilegalitate am observat o distincție între modul în care bărbații vorbeau despre propria experiență a practicării religiei în comunism față de cea a femeilor. Clandestinitate și secret erau cei doi termeni cu care bărbații respectiv femeile care au experimentat ilegalitatea religioasă în anii 1950 au denumit și caracterizat apartenența la comunitatea greco-catolică. Primul este termenul interiorizat în contactul frecvent cu poliția secretă și în închisoare iar secret este cel al femeilor care cunosc perioada din experiența proprie a practicării religiei pe ascuns în case. Un alt termen se suprapune acestor două, dar aici vorbim despre o distincție cronologică. Sfârșitul anilor ‘60 și anii ‘70 introduc termenul de catacombe pentru a descrie modul în care religia este practică. Acesta este un termen introdus de diaspora greco-catolică și de modul în care Vaticanul descrie situația bisericii catolice în estul Europei. Este un termen care nu doar vizual trebuie să reflecte situația bisericii catolice din estul Europei dar și să o lege pe aceasta de timpurile primare, introducând-o într-o narativă familiară catolicilor prin comparația cu anii de început ai bisericii.

Și totuși, în afara clerului și a unui public educat, greco-catolicii pe care i-am intervievat rareori vorbesc despre ei înșiși și experiența comunistă folosind termenul de catacombă. Există în

⁵ Vezi Anca Șincan, *Surveillance images of underground Greek Catholic believers*, în <http://hiddengalleries.eu/digitalarchive/s/en/item/382>, Internet accesat 2 februarie 2020.

⁶ ACNSAS, Dosar I3470, volume 2, pp. 453-457.

documentele poliției secrete literatura religioasă de samizdat rechiziționată de Securitate care folosește cuvântul catacombă dar și în acesta caz vorbim mai mult de un efect literar și nu de un limbaj comun⁷.

Poliția secretă folosește cuvântul *clandestin* pentru a caracteriza aceste grupuri religioase din afara legii. Sensul pe care cuvântul îl are nu este doar acela de secret sau ascuns. Securitatea folosește clandestin și cu conotația negativă de conspirație.

Persoanele pe care le-am intervievat în comunități greco-catolice se denumesc pe sine și caracterizează perioada comunistă folosind termenul de clandestin sau clandestinitate și când sunt rugați să explice ce înțeleg prin cuvântul clandestin aceștia nu folosesc cuvintele secret sau ascuns ci preferă cuvântul a se feri (ne feream) care poate însemna în același timp a te proteja și a te ascunde dar nu are puterea pe care termenul clandestin o are. Rugați să descrie ce înseamnă clandestin aceștia povestesc că sătenii ortodocși din localitate știau care dintre ei rămăseseră greco-catolici și la fel cunoștea situația lor religioasă și preotul ortodox din sat. Ei se foloseau de serviciile preotului romano-catolic din orașul apropiat pentru oficierea botezurilor, cununiiilor, înmormântărilor și spovedaniei până în 1964 și chiar și după 1964 când nu găseau un preot greco-catolic ofician. În anii 1950 toți noii părinți au primit scrisori de la primărie și secretarul de partid pentru a-și duce copiii la botezat la biserica ortodoxă. Credincioșii greco-catolici din Băița și-au botezat copiii până în 1964 ori la Reghin la preoți romano-catolici maghiari ori în propriile case de către preoți romano-catolici din Reghin⁹. Descrierea celorlalte servicii sună similar. Astfel cu toți interlocutorii mei am continuat întrebarea cum ați descrie situația practicării religiei în

⁷ Anca Șincan, "Novena for the freedom of the Greek Catholic Church" în <http://hiddengalleries.eu/digitalarchive/s/en/item/357>, Internet accesat în 2 noiembrie 2019.

⁸ Mihai și Ana Rus Intervievați de Anca Șincan în Băița, județul Mureș, în 14 septembrie 2018.

⁹ Anca Șincan, "Images of clandestine Greek Catholic services in Transylvania" în <http://hiddengalleries.eu/digitalarchive/s/en/item/296>, Internet accesat în 14 octombrie 2019.

comunism cu întrebarea ce înseamnă clandestin dacă toată lumea știe cărui cult aparții și cum îți practici religia? Astfel apar în discuție nu doar variante și nuanțe ale cuvântului (secret, ascuns, ferit) dar și o redefinire a cuvântului clandestin.

Există moduri distincte de folosire ale limbajului clandestinității religioase care sunt interconectate. Unul este cel cronologic – clandestinitate și clandestin fiind folosite mai des pentru a descrie perioada anilor '50 și începutul anilor '60 datorită contextului politic existent. Celălalt este specific genului – bărbații preferă să descrie perioada în concepte, în termeni, în timp ce femeile au pentru această situație a clandestinității religioase descrieri mult mai amănunțite. Această caracteristică se transmite și generațional. Bărbații de vârstă a treia care au trăit direct perioada de început a comunismului și care au fost absenți din viața satului fiind închiși tocmai pentru refuzul de a părăsi Biserica Greco-Catolică sunt tăcuți. Limbajul acestora este învățat și practicat în discuțiile cu reprezentanții sistemului represiv. Astfel ilegal și clandestin apar în exclusivitate. Experiența lor în practicarea credinței este una a universului penitenciar. Femeile de vârstă a treia sunt cele care oferă narațiunea despre practicarea religiei în comunități religioase nerecunoscute legal pe care o învață apoi cea de-a doua generație crescută în acest mod de practicare a religiei care pare normalizat. Vocabularul femeilor de vârstă a treia este mai elaborat și mai bogat nu doar în nuanțe ci și în experiențe. Bărbații primei generații și generația a doua născută și crescută în comunism au un vocabular preluat din exterior, împrumutat.

Rolul femeilor în clandestinitatea religioasă a estului Europei în perioada regimului comunist este recunoscut de literatura teoretică care vorbește pentru perioada comunistă în centrul și estul Europei de o geriatrizare¹⁰ și domestificare a religiei¹¹. Primul termen este preluat din

¹⁰ Peter Coleman, Daniela Koleva, Joanna Bornat, (Ed.), *Ageing, Ritual and Social Change, Comparing the Secular and Religious in Eastern and Western Europe*, Londra, Routledge, 2013.

¹¹ James G. Carrier, Deborah B. Gewertz, *The Handbook of Sociocultural Anthropology*, Londra, Bloomsbury, 2013, part 2.9

studiile religioase din vest care observă modul în care transmiterea cunoștințelor și practicilor religioase devine gradual apanajul femeilor în vârstă care sunt purtătoare și transmițătoare ale tradiției. Termenul de religie domestică ce se referă strict la dublul fenomen de mutare al practicii religioase în casă și a feminizării acestei transmiteri este caracteristic spațiului sovietic și est European¹². Deși există probleme cu ambii termeni una din caracteristicile clandestinității religioase este aceea a feminizării acesteia. Bazat pe descoperirile din arhivă și interviuri orale putem argumenta că există o schimbare de poziție a femeilor în cultele minoritare ilegale. Ele primesc în anumite momente roluri centrale în absența bărbaților (când clerul și ierarhia este încarcerată sau inaccesibilă) sau în opoziția ierarhiilor tradiționale care sunt cooptate sau colaborează cu statul comunist¹³. Dacă într-o primă perioadă comunitățile religioase clandestine supraviețuiesc în lipsa bărbaților tocmai pentru că femeile nu sunt considerate semnificative în administrarea cultului de către Securitate ulterior popularitatea femeilor și rolul pe care îl asumă în asigurarea supraviețuirii bisericii este atât de vizibil încât poliția secretă creează o radiografie extinsă a acestor grupuri, orchestrând, în multe cazuri împreună cu propria ierarhie (masculină), căderea acestora¹⁴.

Într-o primă etapă supravegherea poliției secrete este rareori direcționată asupra femeii. Ele sunt considerate în principal participanți tăcuți, aflate în umbra unor figuri publice mai importante, în umbra unor evenimente considerate mai importante decât cele în care se încadrează viețile lor¹⁵. Și totuși, în ciuda rolurilor secundare și terțiare prescrise acestor femei de către superiorii lor ierarhici și de către poliția secretă care definește în același fel ca și ierarhia rolul pe care ele îl au

¹² Tamara Dragadze, The domestication of religion under Soviet communism, in C.M. Hann (ed.), *Socialism Ideals, ideologies and local practice*, London, Routledge, 1993, pp. 148-156.

¹³ Vezi ACNSAS, Dosar D8930.

¹⁴ Vezi ACNSAS, Dosar P850, volum 1.

¹⁵ Nupur Chaudhuri, Sherry J. Katz, Mary Elizabeth Perry, (Ed), *Contesting Archives Finding Women in the Sources*, Champaign IL., University of Illinois Press, 2010, p. i.

în comunitățile lor religioase, ele și-au condus comunitățile, au înlocuit o ierarhie dominată de bărbați, au păstrat credința și ritualurile. Ele au subminat încercarea regimului de a distruge biserica prin eliminarea conducerii ierarhice. Odată cu liberalizarea regimului și eliberarea din închisoare a clerului și ierarhilor, rolurile lor de conducere au încetat ierarhia fiind reconstruită¹⁶.

În vara lui 1948 cu doar câteva luni înainte de unirea forțată a Bisericii Greco Catolice cu Biserica Ortodoxă Română cel mai tânăr din ierarhii greco-catolici transilvani, episcopul Ioan Suciu a pornit într-un turneu prin parohii de la sate și orașe pentru a predica despre sfârșitul Bisericii Greco Catolice. Una dintre cele mai importante predici pe care a susținut-o în acest turneu este adresată credincioaselor și preoteselor pe care le roagă să păstreze credința în absența bărbaților, să susțină pe soții lor împreună cu care să intre în catacombe¹⁷. Discursul său este similar cu predicile ținute înainte de începerea războiului când soldații își lăsau soțiile pentru a merge pe front. Scrisoarea recunoaște rolul pe care trebuie să și-l asume femeile în comunitățile oprimăte și datorită faptului că episcopul era, la fel ca întreaga ierarhie greco-catolică, familiarizat cu situația bisericii în Uniunea Sovietică. Scrisoarea se păstrează într-unul dintre primele dosare alcătuite de poliția secretă care îl urmărește pe Ioan Suciu în pelerinajul lui omiletic transilvan din vara anului 1948.

„Prea Iubite în Domnul Isus și în Inima Neprihănitei

În ceasul greu și apăsător de păcate și mizerii al omenirii, Dumnezeu s-a îndreptat către o femeie spre a-I cere ființa spre mântuirea lumii. Și cea binecuvântată între femei a răspuns „iată roaba Domnului, fie după cuvântul Tău.”

„Fiți roabe a lui Hristos” spune mai departe predica, „fiți recipientul prin care Dumnezeu va salva biserica”.

¹⁶ Vezi ACNSAS, Dosar P850, volumele 1-5.

¹⁷ ACNSAS, Dosar D405, ff. 70-72.

Cuvântarea se încheie cu îndemnul martiriului, al muceniei. „Citiți-i pe sfinții primelor veacuri și învățați mucenicia de la ei. Cât despre copii, lor să li se spună: Vezi-l pe tatăl tău. E dus departe. Zace în temniță, sau poate e mort, pentru că nu s-a lepădat de Evanghelia lui Isus. Fii și tu asemeni lui să ajungem în fericirea veșnică. Ce va folosi omului dacă va dobândi lumea întreagă și își va pierde sufletul”.

Cât să își fi imaginat episcopul Ioan Suciu din ceea ce va urma pentru biserica lui nu putem decât bănuî. Știm însă că acest discurs se răspândește în comunitățile greco-catolice. Este reprodus și ajunge și la cei care nu au reușit să îl asculte pe episcop vorbind. Este cules de către Securitate în diferite variante din mai multe locuri din Transilvania. El este un efort testamentar al episcopului Suciu de a asigura continuitatea de credință prin apelul la femei.

În nenumăratele cazuri în care comunitățile greco-catolice au avut toți bărbații arestați pentru refuzul semnării unirii vedem femei care încep a lua roluri în biserică, roluri care nu le fuseseră accesibile până atunci, cum este cel catehetic. În interviuri în comunități greco-catolice de lângă Reghin care au rezistat unirii găsim femei care au început să caute preoți pentru servicii religioase, care devin interpreți pentru preoții romano-catolici care nu vorbeau limba română în cadrul serviciilor religioase. La crearea unei școli de duminică în satul Băița, Ana Pașca s-a întâlnit cu o problemă importantă¹⁸. Preotul maghiar romano-catolic are doar cunoștințe vagi de limba română astfel încât Ana care mergea cu căruța 20 de kilometri până la Reghin pentru a-l aduce în sat preia poziția de profesor de la preot rugându-l să o întrerupă în momentul în care crede că greșește. Ana, (92 ani) al cărui soț era încarcerat la Sighet pentru tănuirea preotului greco-catolic din sat și refuzul de a semna unirea ne spune: „Eu care n-am vorbit niciodată afară de casă am vorbit cu copiii despre Fecioara și i-am învățat rugăciunile. Și nu m-am oprit din vorbit de atunci

¹⁸ Ana Pașca interviuată de Anca Șincan, Băița, 15 septembrie 2018.

zice râzând, nici după ce o venit bărbatu-meu înapoi, nici când o venit la noi primarul si secretarul de partid și mi-au zis să mă potolesc că nu știu ce m-așteaptă. Și le-am spus că știu eu bine ce mă așteaptă”. Schimbarea rolului pe care femeile îl au în practicarea credinței și transmiterea către noile generații a cunoștințelor religioase este una din caracteristicile majore ale practicării religiei în clandestinitate.

Impactul asupra practicii religioase este suficient de mare ca să observăm chiar și mișcări în sfinții care sunt introduși în cult și cărora le sunt oferite poziții mai importante decât în perioadele precedente. Există o notabilă schimbare de gen cu apariția sfintelor catacombelor romane Vivia Perpetua și Cecilia. La acestea face referire chiar scrisoarea episcopului Suciu¹⁹. Cu extinderea influenței Terezei de Avila dincolo de spațiul mănăstiresc unde era prezentă până atunci. Fecioara Maria este intermediarul favorit al rugăciunilor clandestinității greco-catolice²⁰. Numărăm și sfinți bărbați care au roluri care sunt legate de femei și casă (de exemplu Anton de Padova).

Evit să folosesc teoria domesticării religiei clandestității religioase chiar dacă ea este verificată prin această feminizare a spațiului religios și mutare a bisericii în case pentru că acest termen vine cu presupunerea că privatizarea (forțată) a religiei vine cu transformarea acesteia, cu accentual pus pe ritual și practicarea religiei și mai puțin pe teologie. Este o trecere de la religia elevată (înaltă) la religia populară. Ori în caz după caz vedem din contră că comunitățile religioase clandestine fac tot posibilul ca biserica să nu funcționeze la nivel de avarie și să nu se îndepărteze de ortodoxia dogmatică și a practicării - crearea de rugăciuni, școli teologice și grupurile de rugăciune, controlul asupra revenirii și canonicității acesteia în cadrul clerului greco-catolic trecut

¹⁹ ACNSAS, Dosar D405, ff. 70-72.

²⁰ Anca Șincan, "Novena for the freedom of the Greek Catholic Church" în <http://hiddengalleries.eu/digitalarchive/s/en/item/357>, Internet accesat în 2 noiembrie 2019.

la Biserica Ortodoxă Română și revenit la greco-catolicism, convertiri și supervizări de consacrări în secret toate vorbesc despre un efort mai mare decât cel pe care îl prevede termenul de domesticire care se referă în cele mai dese cazuri la transmiterea învățăturilor de bază și rugăciunilor rituale de la bunică/mamă la copil.

Cât despre geriatrizare - termenul se referă strict la îmbătrânirea și feminizarea transmițătorului pachetului educațional religios, transferul oral al tradiției. Ori accesul la arhive și interviurile în comunități ne relevă generațional o pătură de tinere - mame nu bunici, călugărițe care se află imediat după vârsta noviciatului. Chiar predica episcopului Ioan Suciș făcea referire la tinere, mame, preotese.

Clandestinitatea religioasă include o discuție amplă asupra heterodoxiei religioase. Aceasta poate să derive nu doar din faptul că aceste comunități pot fi separate de centrele lor de legitimitate religioasă și de ierarhie și astfel să recurgă la soluții doctrinare care se îndepărtează de ortodoxia practicii dar și din faptul că multe din aceste comunități se desprind de grupul principal adesea din motive de respectarea ortodoxiei religioase. Astfel o discuție asupra modului în care clandestinitatea în care aceste comunități își practică religia influențează modul în care aceasta este practică este imperativ. Este o distincție fină cea dintre ortodoxie și heterodoxie pe care cercetătorul trebuie să o ia mereu în considerare. Aceasta distincție este căutăată și urmărită în perioadă de ierarhie dar și de către Securitate când se uită la activitatea acestor comunități.

Exista două răspunsuri ale comunității la ortodoxia religioasă. Primul este apropierea conștientă de canoane și urmarea fidelă a acestora chiar și în cazul în care acestea pot fi cu greu respectate sau au fost depășite de comunitate în trecut. Celălalt exemplu este hibridizarea și inovațiile în practică.

Folosesc aici ritualul înmormântării cu două exemple pentru a reflecta cele două căi urmate de comunitățile religioase clandestine. Primul exemplu este din comunitatea Bisericii Ortodoxe Române de Stil Vechi din București care în momentul morții episcopului urmărește îndemnul testamentar al acestuia de a fi îngropat în altarul bisericii clandestine, stând pe tronul arhieresc, îmbrăcat în veșmintele episcopale²¹. Întrebat de ce a fost îngropat episcopul Evloghie în felul acesta episcopul Flavian răspunde²²: așa se îngroapă episcopii ortodocși. La insistența mea dacă acesta este modul în care au fost îngropați și ceilalți episcopi din Biserica Ortodoxă de Stil Vechi, episcopul Flavian recunoaște că în cazul episcopului Evloghie modul în care a fost îngropat este diferit pentru că acesta a fost călugăr atonit.

Grija cu care episcopul Evloghie își pregătește propria îngropăciune ca aceasta să respecte toate cerințele unei înmormântări episcopale vorbește despre grija deosebită pe care o are în a nu fi acuzat de încălcări ale canoanelor și ritualului de înmormântare chiar dacă acesta se organizează în condiții de clandestinitate și sub stricta supraveghere a Securității.

Un alt exemplu îl aflăm urmărind descrierile minuțioase ale Securității unde descoperim un apetit pentru procesul înmormântării în comunitățile greco-catolice. Datorită lipsei preoților și distanței considerabile până la preotul romano-catolic care poate oficia înmormântarea, datorită faptului că greco-catolicii trăiesc în comunități mai largi ortodoxe și deseori participă la viața religioasă a comunității mai largi (sat, cartier) există numeroase cazuri de slujbe de înmormântare duble sau mixte - înmormântarea oficiată de preotul ortodox este dublată în noaptea precedentă de o ceremonie catolică (romano-catolică și mai rar greco-catolică). În cazurile extreme, când apartenența religioasă este asumată deschis pentru că ritualul greco-catolic nu poate fi folosit și cel

²¹ Ierodiacon Teodosie Murgu, Evenimente și întâmplări din viața de zi de zi petrecute în Mănăstirea din București cu hramul Adormirea Maicii Domnului, jurnal (în manuscris).

²² Episcop Flavian Bărgăoanu intervievat de Anca Șincan, București, 10 iunie 2019.

romano-catolic este văzut ca străin (etnic), cel ortodox fiind exclus tocmai pentru a nu permite comunității ortodoxe argumentul convertirii finale, înmormântarea este tăcută. Rugăciunile sunt minime și sunt în general citite în casă în prezența unui preot greco-catolic sau romano-catolic care nu participă direct la ritual. Tot drumul până la cimitir este parcurs în liniște deplină. Securitatea este surprinsă de înmulțirea unor astfel de înmormântări care aduc în atenția comunității biserica greco-catolică și interdicțiile la care este supusă. Securitatea face apel către preoții ortodocși de a încerca oprirea acestor înmormântări fiind preferate cele duble celor tăcute. Cel mai interesant caz unde Securitatea intervine direct este cel al Cardinalului Iuliu Hossu care a lăsat scrisoare testamentară în care cerea să fie înmormântat în ritual greco-catolic iar dacă acest lucru nu este posibil înmormântarea să fie tăcută. Securitatea prin Departamentul Cultelor intervine și cere familiei să fie de acord ca Biserica Romano-Catolică să officieze slujba de înmormântare și episcopiei romano-catolice de București să treacă peste dorințele cardinalului și să officieze slujba. Episcopii Ioan Dragomir și Alexandru Todea au oficiat slujba în morga spitalului recitând rugăciunile. La înmormântare, o parte din familia cardinalului nu a participat²³. Contextul influențează ritualul relaxând sau contractând aplicarea acestuia după cum se poate nota din exemplele de mai sus.

În final o caracterizare distinctă în practicarea religiei din comunitățile nerecunoscute de lege în România comunistă ține de modul de comportare al Securității. Este vorba despre diferitele planuri și distincții ale secretului în care operau aceste comunități. Cristina Vatulescu în cartea *Police Aesthetics Literature, Film, and the Secret Police in Soviet Times*²⁴ deschide o linie interpretativă referindu-se la poliția secretă ca la o organizație care cu cât era mai cunoscută cu

²³ ACNSAS, Dosar I736, volum 7.

²⁴ Cristina Vatulescu, *Police Aesthetics Literature, Film, and the Secret Police in Soviet Times*, Stanford: Stanford University Press, 2010, pp. 2-3.

atât era mai performantă - este vorba de *open secret* (secretul cunoscut). Dacă întoarcem demonstrația putem spune urmărind dosarele că puțin din activitatea acestor comunități era într-adevăr necunoscut Securității. Ele funcționau la limita maximă a acestui secret deschis, cunoscut. De exemplu Biserica Ortodoxă de Stil Vechi are zeci de biserici funcționale asupra cărora Securitatea intervine doar în momentul când acest lucru devine necesar (necesitatea depășește întotdeauna cadrul legal). Necesitatea nu este dată însă în mod neapărat de încălcarea legii - însăși existența acestor comunități depășește cadrul legal - ci de context și de nevoile aparatului de supraveghere. Securitatea are catalogate o mulțime de altare ascunse în case. În majoritatea cazurilor acestea funcționează neîntrerupt de la înființare până la căderea comunismului. În același timp un altar ascuns poate fi motiv suficient pentru arest și un număr important de credincioși sunt aduși în fața justiției pentru practicarea unui cult interzis în casa proprie.

În corespondența episcopului greco-catolic clandestin Ioan Ploscaru acesta remarcă o scădere a interesului credincioșilor în rezistența greco-catolică și o pune pe seama faptului că Securitatea nu mai este dispusă să îi facă martiri, că nu se mai ajunge de la supraveghere la arestare. „Lăsați-vă arestați” este îndemnul ierarhului greco-catolic²⁵. Acesta este motivul pentru care întreaga corespondență a episcopului este trimisă deschisă²⁶ - tocmai pentru a arăta activitatea sa subversivă Securității și a provoca o eventuală arestare a sa care, se confesează el în memorii, l-ar fi martirizat și ar fi adus credincioșii în jurul bisericii.

Se intervine doar în momentul pe care securitatea îl considera necesar. Exemplul episcopului ortodox de stil vechi Evloghie ne ajută să ne formăm o imagine mai clară asupra modului de acționare al Securității. După ieșirea din închisoare în 1964 episcopul cere Departamentului Cultelor recunoașterea bisericii sale și îi informează că intenționează să

²⁵ Ioan Ploscaru, *Lanțuri și teroare*, ediția II, Timișoara, Signata, 1994, pp. 9-80.

²⁶ ACNSAS, Dosar I262256, vol. 2, ff. 200-207.

construiască o biserică (este dezvăluită și adresa noului locaș de cult). Evident răspunsul este negativ dar episcopul își construiește într-o aripă a casei o mică biserică în plin cartier muncitoresc. În 1965 biserica este demolată și ierarhul arestat. La ieșirea din închisoare episcopul reia construcția bisericii din nou cu știrea autorităților. Biserica este ridicată și funcționează 3 ani, activitatea comunității fiind cunoscută și de funcționarii Departamentului cultelor și de către Securitate. În comunitate nu se intervine decât în momentul în care la cererea reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române și frustrați că nu pot rezolva dizolvarea acestei comunități pe cale amiabilă funcționarii Departamentului cultelor trimit informare la Securitate și cer rezolvarea situației. Biserica este demolată și ierarhul este din nou arestat. La ieșirea din închisoare procesul se repeta cu același rezultat - biserica funcționează un timp și apoi este dărâmată. Biserica este reconstruită de patru ori - a patra oară ea funcționând ca mănăstire timp de 6 ani din 1977 până în 1983 când este demolată, toate construcțiile și dependențele sunt demolate, episcopul îngropat în biserică este exhumat și terenul este arat și semănat²⁷.

Concluzii

Valențele multiple ale secretului cu care comunitățile religioase nerecunoscute de lege în perioada comunistă se confruntă impun o rediscutare a teoriei asupra acestor comunități. Care este impactul pe care îl are clandestinitatea prin forțarea rupturii de centrul ierarhic, impedințele în practicarea corectă a ritualului, problemele care survin în educația religioasă, pendularea între fundamentalism religios și hibridizare, schimbarea rolurilor în administrarea religiosului sunt

²⁷ Anca Sincan, "Images of Old Calendarist underground church in Bucharest" în <http://hiddengalleries.eu/digitalarchive/s/en/item/24>, Internet accesat în 5 noiembrie 2019.

fiecare la rândul său căi pentru o recitare a documentelor de arhivă la care cercetătorul are un acces din ce în ce mai larg.